

Ожерельсва Валентина Миколаївна,
науковий співробітник лабораторії
науково-інформаційних технологій та
аналітики Інституту рослинництва
ім. В.Я. Юр'єва УААН
(м. Харків)

ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ ЮР'ЄВ – СЕЛЕКЦІОНЕР СЛОБОЖАНЩИНИ ТА ОРГАНІЗАТОР НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

У статті описується життєвий і творчий шлях одного з основоположників вітчизняної дослідної справи в галузі селекції сільськогосподарських культур академіка Василя Яковича Юр'єва.

В статье описывается жизненный и творческий путь одного из основоположников отечественного опытного дела в области селекции сельскохозяйственных культур академика Василия Яковлевича Юрьева.

It narrates the life and scientific activities of one of the national research work initiators in agricultural crops breeding – Vasyl Yakovych Yuryev.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Процес розвитку науки і техніки значною мірою залежить від плідної роботи вчених, серед яких вирізняються загально визнані лідери. На жаль, їхня праця у повному обсязі не завжди стає відомою широкому колу зацікавлених дослідників. У даному контексті спроба всебічного аналізу науково-дослідної та педагогічної діяльності вчених, які відіграли вагомий роль у підвищенні загального потенціалу нашої держави, набуває особливої актуальності. Комплексне дослідження життєвого шляху академіка В.Я. Юр'єва (1879-1962) заслуговує уваги у зв'язку з тим, що цей учений 53 роки свого життя віддав становленню та розвитку дослідної справи в Україні.

Історіографія проблеми. Історіографія наукової та творчої діяльності вченого представлена повідомленнями в довідковій літературі, нарисами, журнальними і газетними статтями М. Воробйова [1], В.І. Дідуся [2], К.Ф. Ільїнської-Центилович [3], В. Журавського [1], М.М. Кулешова [4],

В.Т. Манзюка [5], І.М. Полякова [6], М. Поповського [7] та ін. Ці роботи, висвітлюючи окремі напрями діяльності В.Я. Юр'єва, носять або інформативний характер, або підсумовують важливі досягнення певного періоду життя вченого. Комплексного наукового дослідження всіх сфер діяльності В.Я. Юр'єва на сьогодні ще немає.

Викладення матеріалу. «Труд В.Я. Юр'єва – це мільйони тонн зерна для нашої країни, тисячі вчених, агрономів, висококваліфікованих спеціалістів. Він вміло поєднав наукову діяльність із запитами сільськогосподарського виробництва» [8]. Так характеризують Василя Яковича його колеги в Українському науково-дослідному інституті рослинництва, селекції і генетики. Багатогранна діяльність В.Я. Юр'єва, академіка АН УРСР, двічі Героя Соціалістичної Праці, лауреата Державної премії СРСР, почесного академіка ВАСГНІЛ, є загальноновизнаною. Творчий доробок ученого з досліджень найактуальніших питань біологічної теорії, розробок методики селекційного процесу й оцінки господарських властивостей сортів багатьох сільськогосподарських культур, подальшого вдосконалення структури посівних площ зернових культур, правильного розміщення їх у сівозмінах і підвищення рівня культури землеробства налічує 150 наукових праць.

Василь Якович Юр'єв народився 21 лютого 1879 року в с. Іванівська Вірга Нижньоломівського повіту Пензенської губернії. Батьки його належали до збіднілих дворян. Батько займався господарством і управляв дрібними поміщицькими маєтками. Мати була домогосподаркою. Батьківський заробіток був малим, сім'я весь час відчувала на собі нестачу коштів. Із семи братів і сестер лише двоє отримали вищу освіту – сам Василь Якович і його сестра Олена. Іншим рано довелося приступити до служби [9].

Початкову освіту отримав в сільській земській школі. Потім перейшов до Нижньоломівського міського чотирикласного училища, яке закінчив у 1892 році. Учитель ботаніки допоміг хлопцеві в 1893 р. влаштуватися до Маріїнського земельного училища, яке було близько від його домівки. В училищі не брали плати за навчання. Крім того, давали учням місця в

гуртожитку. За це вони обробляли поля, доглядали за тваринами. Поки навчався в училищі, встиг побувати на різних роботах : з 1 червня по 1 жовтня 1895 р. був чорноробом при цьому ж училищі; із жовтня 1896 р. по квітень 1898 р. був репетитором, навчав учнів – своїх земляків, навіть був статистом в м. Саратові [10].

Самоосвітою систематично займався з середніх класів училища. Цікавився питаннями філософії, економіки, соціології. Природничонаукових гуртків в училищі не було, але була група учнів, зацікавлених самоосвітою.

Після закінчення Маріїнського земельного училища юнак вирішує будь-що продовжити навчання. На зароблені кошти купує собі студентську форму і їде до Нової Олександрії Люблінського воєводства. До Москви, де містилася Петровська академія, було ближче, але в Ново-Олександрійському інституті сільського господарства та лісництва діяв той самий принцип, що й в училищі. Зимою студенти навчалися, а літом відробляли в інститутському господарстві. Василь мріяв про те, щоб закінчити інститут і стати агрономом. Це була вершина його юнацької мрії.

Однак в умовах царського самодержавства нелегко було здійснити будь-які мрії. На той час Ново-Олександрійський інститут сільського господарства та лісництва – один із найстаріших закладів країни, організований ще у 1816 р. – переживав тяжку пору. Більше половини студентів за демократичні погляди було звільнено, а нових не набирали.

У 1899 р., коли Юр'єв приїхав до учбового закладу, було відновлено прийом студентів до інституту. Маючи добру теоретичну підготовку і досвід роботи в сільському господарстві, В.Я. Юр'єв блискуче склав вступний іспит і був зарахований до інституту. Учився він добре і швидко здобув повагу викладачів і студентів (Фото 1).

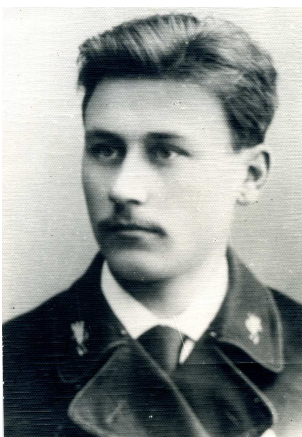

Фото1. В.Я.Юр'єв студент, 1899 р.

За часи свого студентства юнак брав участь у всіх студентських рухах як академічного, так і політичного характеру. Коли В.Я. Юр'єв навчався на третьому курсі

інституту, в один із днів на знак протесту залишив аудиторію. На лекції з загального землеробства чорносотенець від науки оголошував анафему Ч. Дарвіну та його послідовникам. Юнак вийшов на вулицю і зібрав біля себе студентський мітинг. Того ж дня жандарми заарештували його. У протоколі зазначалося: «Арештований В.Я. Юр'єв, уродженець села Іванівська Вірга Пензенської губернії, студент, старанний у науках, але... неблагонадійний бунтар». За недостатністю доказів і відсутністю компрометуючих документів В.Я. Юр'єва не судили, а відправили в солдати, виключивши з інституту.

Військову повинність (1902-1903) відбував в артилерії Севастополя [9]. Перебуваючи в солдатах, В.Я. Юр'єв весь час мріє про продовження навчання. Після закінчення військової служби йому пропонують лишитися в армії і, щоб заохотити, присвоюють чин підпоручика. Але військова кар'єра не приваблювала юнака. Він повертається до Нової Олександрії. На той час директором інституту був професор П.В. Будрін, який вирішив прийняти В.Я. Юр'єва до інституту. З осені 1903 р. В.Я. Юр'єв продовжив навчання в інституті. Учбовий заклад успішно закінчив у 1905 році і отримав звання вченого агронома.

Куди податися? Де використати свої знання? До поміщика найнятися? Душа не лежить: сьорбнув горя ще студентом, підробляючи в маєтках на хліб насущний. Свої знання вирішує застосувати на користь простому селянину,

Фото 2. В.Я. Юр'єв
повітовий агроном, 1906 р.

повертається на батьківщину і влаштовується повітовим агрономом у Нижньоломівському повіті (Фото 2).

Російсько-японська війна ослабила систему самодержавства, посилила революційну боротьбу трудящих проти царя і поміщиків. Під впливом революційних виступів робітників почали відбуватися заворушення селян.

За таких умов В.Я. Юр'єв починає свою роботу. Він не відсиджується у затишному кабінеті

повітового агронома, а виїздить на села, дає поради селянам, як краще обробляти землю, коли і як сіяти, щоб добре вродила нива. Проте глибоке провалля лежало тоді між наукою, яку він довгі роки вивчав, і практикою, що панувала у занедбаному сільському господарстві.

На кожному кроці зустрічав В.Я. Юр'єв на своїй батьківщині, як і раніше в Поволжі, злидні, голод і розорення селянських господарств. «Всі ці тяжкі картини, - згадує він, - ще в далекі юні роки відіграли важливу роль у моєму духовному формуванні. Ще на Волзі я дав собі клятву присвятити все своє життя народові, дати йому хліб... багато хліба». Він мріє виростити високий урожай, часто згадує видатного російського вченого К.А. Тімірязєва, який також мріяв про великий хліб, про підвищення родючості полів Росії. У голодні роки 1906-1907 рр. здійснює допомогу голодуючим, створює їдальні, бере участь у виборах до першої Державної Думи [9].

За чотири роки роботи в земстві молодий агроном не тільки розумом, а й душею глибоко відчував потребу перебудови вітчизняного землеробства. Але як це зробити?

Доля сама прийшла на допомогу молодому агрономові. Якось, переглядаючи газети, В.Я. Юр'єв звернув увагу на оголошення, надруковане у «Южно-русской сельскохозяйственной газете», де в хроніці повідомлялося: «Поблизу Харкова засновується селекційна станція. Агрономічна громадськість надає цій події великого значення в справі прогресу вітчизняного землеробства. Для нової станції потрібні агрономи, які пройшли курс вищої школи і мають достатні практичні навички». Він посилає заяву з проханням прийняти його на роботу. Невдовзі одержує повідомлення директора станції професора П.В. Будріна про його зарахування науковим працівником станції.

В.Я. Юр'єв розпрощався з посадою, з рідним краєм і в грудні 1909 р. ступає на землю Харківщини з тим, щоб більше ніколи її не залишити.

Коли він розшукував у Харкові селекційну станцію, йому ніхто толком не міг навіть вказати дорогу. Від центра міста, біля колишньої Миколаївської площі, пошарпаний потяг конки довів прибулого до робітничої околиці. Маршрут

конки закінчувався біля заводу сільськогосподарських машин Гельфериха-Саде (згодом «Серп і молот»). Це невеличке підприємство було єдиним на той час на цій вулиці. Юр'єву довелося пішки пройти декілька кілометрів туди, де за Кирило-Мефодіївським цвинтарем міська дума відвела новій дослідній установі сто двадцять п'ять десятин землі (Фото 3).

Фото 3. Харківська селекційна станція, 1908 р.

У той час на селекційній станції вже було два науковця: професор Петро Васильович Будрін і Борис Карлович Єнкен. За словами доктора сільськогосподарських наук професора В.Т. Манзюка, на першому засіданні Вченої ради станції П.В. Будрін, сказав: «Не журіться, хлопці!.. Військо наше

невелике. Але ми будемо воювати не кількістю, а вмінням!.. Згадайте стародавні билини про Іллю Муромця, Добриню Микитовича та Альошу Поповича! Їх же також було троє. А які справи творили! Ось так-то, друзі мої милі, головне в нашій справі – праця!».

У майбутньому, як дослідник, В.Я. Юр'єв сформувався завдяки професору П.В. Будріну і за його безпосередньої підтримки. П.В. Будрін знав В.Я. Юр'єва як старанного учня ще з Ново-Олександрійського інституту. Тож і доручив йому разом з науковим працівником Б.К. Єнкеним, пізніше професором, вести селекцію озимого жита, озимої та ярої пшениці, ячменю і вівса [11].

Із чого почати? Це питання не давало спокою ні вдень, ні вночі. Хоч мав В.Я. Юр'єв значну теоретичну підготовку і досвід роботи в сільському господарстві, проте відчував, що для наукової роботи в селекції знань не вистачає. Маленькому колективу довелося розпочинати все з самих азів. Потрібно було створити свої методи роботи, теоретично їх обґрунтувати, найкоротшим шляхом створити сорти, які б відповідали природним і господарським вимогам Харківської губернії.

Для створення запасів селекційного матеріалу В.Я. Юр'єв організує поїздки на поля України, Белгородщини, Курщини та в інші зони країни. На селянських

і поміщицьких нивах він відбирає колоски різних культур – озимої та ярої пшениці, ячменю, вівса, озимого жита, проса, качани кукурудзи; часом збирає качани кукурудзи по садибах селян. Веде листування з різними організаціями і просить надіслати насіння своїх культур. Для збирання зразків сільськогосподарських культур було використано Київську і Катеринославську виставки, контрольну-насіненну лабораторію, насінноторговельні організації і колишнє насінницьке бюро Харківського товариства сільського господарства. Із Полтавської сільськогосподарської виставки В.Я. Юр'єв привозить на станцію селекційний матеріал, щоб випробувати його в умовах Харківської губернії.

Щоліта зустрічали селяни рослого загорілого чоловіка, обвішаного торбами. Як зачарований мандрівник бродив він полями, розглядаючи і збираючи колоски. Сотню верст обходив В.Я. Юр'єв, щоб зупинитися на одному з мільйонів колосків, який витримав негоду, не був уражений хворобами і шкідниками. Молодий учений прийшов до висновку, що не можна механічно переносити той чи інший сорт в умови, які різко відрізняються від тих, де знаходилася рослина. Життєздатні форми потрібно було відбирати на місці, перевіряти, розмножувати і на їхній основі створювати нові сорти. Під час своїх мандрів В.Я. Юр'єв стикався з життям простого степового села, ділив із селянами хліб-сіль, годинами слухав їхні гіркі повісті про життя-буття [7].

Вірне вирішення питань вихідного матеріалу для подальшої селекції було першою особливістю станції. Друга – агрономічний підхід до процесу селекції. На станції з перших років було введено сівозміни.

Після перших переважно організаційних років діяльності станції радою Харківського товариства сільського господарства була внесена пропозиція про скликання спеціального з'їзду діячів із селекції та насінництва сільськогосподарських культур. Місцем проведення з'їзду було обрано м. Харків, що пояснюється його вдалим розташуванням серед великої низки насінницьких господарств сусідніх повітів, а також організацією саме у цьому місті першої селекційної установи.

В організації з'їзду безпосередню участь брало Харківське товариство сільського господарства за сприяння Департаменту землеробства, Державного управління землевлаштування і землеробства, Харківського губернського земства і управи. Членами Комітету було обрано М.С. Барабошкіна, П.В. Будріна, А.Є. Зайкевича, П.П. Корхова, П.А. Пахомова, Б.М. Рожественського, В.Я. Юр'єва та інших представників з'їзду [12].

Після доповідей В.Я. Юр'єва з'їзду «Організація селекційних установ» та «Добір чергових рослин для селекції» наукова спільнота заговорила про нього як про молодого вченого.

Завдяки проведеному з'їзду багатьом спеціалістам того часу було надано можливість удосконалити свої знання шляхом відряджень у провідні селекційні установи Західної Європи і Америки. Працівники станції впродовж 1911-1912 рр. отримали таку можливість. Не став винятком і Василь Якович. У першій декаді січня 1912 р. він виїздить спочатку до Англії, а потім до Америки з коротким заїздом до Свалєфа (Швеція) [9]. Відрядження було корисним у всіх відношеннях. Америка займала на той час перше місце не тільки за посівними площами кукурудзи, але й за рівнем селекції цієї культури. Близько півроку працює В.Я. Юр'єв у США. Там він зустрічається з фермерами, селекціонерами

і представниками фірм, які розповсюджували насіння, вивчаючи їхні методи селекції. Підмічав все корисне і недоліки в роботі. Звідти він привіз насіння різних культур і спеціальну літературу. Із привезеним насінням кукурудзи вчений почав широку селекційну роботу, як з культурою величезних можливостей. Критично оцінивши американський досвід після повернення на станцію, В.Я. Юр'єв по - новому організує селекційну роботу. І вже досліди 1913 р. підтвердили правильність обраного ним шляху (Фото 4).

Цього ж року в Росії почалась організація обласних дослідних станцій. Тоді ж було створено і Харківську обласну сільськогосподарську дослідну станцію. Її очолив Б.М. Рожественський. Крім того, були організовані відділи ентомології, фітопатології, метеорології, тваринництва і садівництва [13]. В.Я. Юр'єва призначено завідувачем відділу селекції ще з 1909 р.

У 1914 р. було організовано експедиційне обслідування всієї території Харківської губернії і зібрано кілька тисяч зразків сортів усіх культур, з якими велась або передбачалася вестися в подальшому селекційна робота. Дружина В.Я. Юр'єва Олена Костянтинівна з 1913 р. допомагала чоловікові в селекційній роботі, виконуючи всю технічну роботу [9].

Коли розпочалася перша світова війна, заплановані роботи довелося припинити. В.Я. Юр'єв одержав повістку про мобілізацію до армії. Як офіцер-артилерист він потрапив на західний фронт до Кракова [9]. З 1 липня 1914 р. по грудень 1917 р. пробув він на війні з Австрією та Німеччиною. Там ще більше зріднився з робітниками й селянами. Ділили між собою не тільки шматочок хліба, а й мрії про його вирощування.

Із радістю повернувся на станцію, яка снилася йому в холодних окопах. Протягом трьох років співробітники, що залишилися на станції, працювали в скрутних умовах. Олена Костянтинівна, незважаючи на нестачу хліба і голод під час війни, зберегла насіння озимої та ярої пшениці і кукурудзи – таке дороге для Василя Яковича. Гаряче береться він за улюблену справу. Основну увагу приділяє селекції озимої пшениці й кукурудзи. Робота не обмежувалася збором тільки місцевих сортів. Долучалися сорти інших районів і закордонні. Значну кількість зразків одержано від Всесоюзного інституту рослинництва, який володів світовою колекцією сортів різних культур [14]. Щорічне вибракування гірших зразків дозволило висівати кращі на більших площах. Саме в цей час В.Я. Юр'єв приділяє увагу висоті врожаю. І вже за цією властивістю далі бракує сорт або залишає його для розмноження. Для того, щоб простежити, як сорт переносить погодні умови, В.Я. Юр'єв застосовує простий спосіб висіву

частини насіння в відкриті ящики. У 30-ті роки ящики замінила холодильна камера [15].

У 20-ті роки минулого століття ним створені перші високоврожайні сорти. Найкращі з місцевих сортів були передані до виробництва і стали висіватися на невеликій площі. Це були озимі пшениці – Мільтурум 120 і Ферругінеум 117 і ярі пшениці Арнаутка Кочина, безоста Карлівська та інші.

До місцевих сортів було застосовано і добір окремих рослин (індивідуальний добір). Кожну відібрану рослину обмолочували окремо. Зерно висівалося в окремий рядок, а потім на окрему ділянку. Індивідуальним добором із місцевих сортів В.Я. Юр'євим були створені такі сорти озимої пшениці, як Альбідум 676 (Юр'євка), Еритроспермум 917 і Ферругінеум 1239; сорти ярої пшениці Мільтурум 162 і Гордеїформе 802; ячменю Європеум 353/133, вівса Харківський 596, проса Харківське 2 та інші. Успіх у творчості – велика радість для вченого. А коли цей успіх для загального добра людей, то радість ця безмірна.

Роботу В.Я. Юр'єва з першого дня на станції і по 1924 р. можна вважати першим періодом його наукової діяльності. Наведені вище сорти, створені методами індивідуального і масового добору, отримали визнання хліборобів і вийшли на широкий простір ланів.

Другий період, який охоплює 1925-1938 рр., характеризується затвердженням нового методу в селекційній науці – методу гібридизації. Для схрещувань із кращими сортами інших селекційних установ, селекціонери використовували рослини місцевих, покращених ними сортів. В.Я. Юр'єв підкреслював, що не досить правильно поставити завдання селекції, а необхідно використовувати методи, щоб визначити, в якій мірі сорт відповідає поставленій меті. Він ґрунтовно розробляв усі ці питання. «Гібридизація, - говорив він, – є могутнім методом у селекційній роботі». Велика заслуга вченого в тому, що він одним із перших в країні почав працювати цим методом. Основою підбору батьківських форм став екологічний принцип. Першим прикладом методу гібридизації вважається робота з сортом озимого жита

Харківське 194, районуваним у 1938 р. Авторами сорту стали В.П. ахотова, В.Я. Юр'єв.

В.Я. Юр'єв разом зі своїми соратниками і учнями М.О. Голубом, В.І. Дідусем, Ю.І. Коробейниковою методом масового та індивідуального добору з виведених раніше гібридів від схрещування озимих м'яких пшениць Українка та Юр'євка створили новий сорт Лютесценс 266. Сорт як перспективний швидко завоював широку популярність.

Із 1939 р. розпочався третій період у наукових дослідженнях В.Я. Юр'єва. У цей час застосовується не лише метод гібридизації, але й внутрішньо сортовий покращений добір. Гібридні комбінації ретельно вивчаються до розщеплення їх на лінії. Особливість цього періоду в тому, що селекціонер почав спиратися на суміжні науки з позицій фізіології, біохімії, захисту рослин, технології. Створені сорти починають використовуватися в виробничих умовах. Передаючи сорт до державного сортодослідження, станція вже мала його докладну характеристику. З моменту його передачі, а іноді й раніше, починають закладатися перші ланки насінництва [16].

Проблемі насінництва В.Я. Юр'єв із перших днів приділяв велику увагу. Його можна вважати піонером вітчизняного насінництва. На станції він уперше організує розмноження насіння еліти, розробляє питання посівної якості насіння, зокрема такі, як енергія проростання, схожість, крупність,

інтенсивність початкового росту, висока сортова чистота, вплив мінеральних добрив на якість тощо. Ще до революційних подій співробітники станції, на відміну від іноземних фірм, реалізували сортове насіння без всякої націнки. А вже в радянські часи за ініціативою вченого започатковується розмноження насіння нових сортів і

Фото 5. В.Я. Юр'єв зі студентами ХСГІ, 1939 р.

передача еліти виробництву. Учений підкреслював, що «правильно поставлене

насінництво повинно забезпечити не тільки вирощування першокласного насіння, але також і високу врожайність цього насіння, чого не можна досягти без знання природи рослин і їх вимог до умов існування» [17].

Поряд із науково-дослідною діяльністю В.Я. Юр'єв займається педагогічною. У 1937 р. він очолив нову кафедру селекції і насінництва Харківського сільськогосподарського інституту і 25 років був її незмінним керівником (Фото 5). Учений вніс свій незрівнянний вклад у створення відділення селекції. Штат кафедри спочатку складався з завідувача, доцента Б.Т. Нікуліна і асистента М.А. Ільїнської-Центилович. Не тільки лекції і лабораторні заняття повинні були відіграти роль в формуванні спеціаліста-селекціонера. Виробнича практика, знайомство і участь на місцях з селекційним процесом, його особливостями – була неухильна вимога В.Я. Юр'єва до студентів [3]. 30 травня 1946 р. наказом Міністерства вищої освіти вченого затвердили керівником підготовки аспірантів за спеціальністю «Селекція та насінництво польових культур». Більш ніж 30 науковців пройшли аспірантську підготовку під його керівництвом і з успіхом захистили свої дисертації. Значна кількість його учнів не тільки навчалися, а й працювали разом з ним. Це такі вчені, як М.А. Голуб, В.П. Пахомова, Ю.А. Первова, А.І. Богдан, М.І. Кучерява, Б.П. Гур'єв, З.І. Щолокова, І.Г. Строна, П.А. Бражник, О.М. Дмитрієва, Л.М. Наумова, В.Т. Манзюк та багато інших. Мабуть, не було жодної селекційної установи колишнього Радянського Союзу, де б не працювали його учні, створюючи нові сорти та гібриди сільськогосподарських культур. В.Я. Юр'єв був головою державної екзаменаційної комісії інституту з 1938 р. [10].

Під керівництвом В.Я. Юр'єва і в його співавторстві в 1940 р. було складено перший підручник «Загальна селекція і насінництво польових культур». Підручник, що став практичним посібником для селекціонерів багатьох країн, виходив з друку тричі ще за життя вченого.

Мирну працю науковців було перервано війною. Ворожі літаки вночі все частіше проривалися до Харкова, скидаючи бомби на жилі квартали,

промислові підприємства. Падали бомби й на дослідні поля станції. З болем у серці дивився Василь Якович на скошені осколками й понівечені посіви, створені багаторічною працею.

З наближенням ворожих військ до меж Харківщини керівництво станції одержало наказ евакуювати станцію в тил країни. Харківська державна селекційна станція була евакуйована в м. Комишин, а потім до Челябінська. Більшу частину селекційного матеріалу було вивезено, частину ще раніше відправлено до Омського інституту зернового господарства і на Червоноуфимську селекційну станцію. Залишки здали в Заготзерно для відправки до тилу. Багаторічні дані звітів довоєнного часу були евакуйовані. Ті працівники, що залишилися на станції, вели наукову роботу прийнятими на ній методами.

На Челябінській сільськогосподарській станції В.Я. Юр'єв працює заступником директора з наукової діяльності. Він випробовує свої сорти на зимостійкість, посухостійкість, врожайність і якість зерна. Організовує розмноження селекційного матеріалу і насіння сортів, які привіз із собою. Серед колективу станції він організовує збір коштів до оборонного фонду країни. А власну премію, одержану за створення нових сортів зернових культур, віддає на побудову літака [8].

Після визволення Харкова від загарбників В.Я. Юр'єв із працівниками повертаються на рідну станцію. Непривабливу картину побачив тут учений. Усі запаси сортового насіння було знищено. Поля зриті окопами. Станція була спустошена, ряд приміщень зруйновано, лабораторії розграбовано, комори для зберігання селекційного матеріалу та насіння спалено. В.Я. Юр'єв мобілізує колектив для відродження рідної установи. За короткий період працівникам станції довелося довести все до відповідного рівня. Слідом за саперами, які розчищали поля від мін, йшли працівники станції і засівали озимі культури. Тільки на зрівняння землі від окопів і приведення до господарських потреб ланів було витрачено 1000 людино-днів; земляних робіт виконано близько 8000 кубометрів [18].

Довго шукав учений районовані сорти Мінезота 23 і Харків'янка по насінницьким господарствам. Зовсім випадково знайшов їх у старожилів станції Т.І. Ребришева, О.Г. Листушка і А.Г. Науменка. Усі селекційні установи допомогли станції з селекційним матеріалом. Надійшло й насіння, вирощене в Челябінській області. Воно добре зійшло і вродило на своїй рідній землі [18].

В.Я. Юр'єв подбав про відбудову наукової бази, розгорнув селекційну роботу. Він ставить перед колективом завдання за два-три роки досягти довоєнного розміру виробництва насіння і забезпечення ним господарств області.

У 1945 р. В.Я. Юр'єва обрали дійсним членом Академії наук УРСР. У 1947 р. йому було присуджено Державну премію СРСР. Учений з вдячністю прийняв її, а кошти від неї передав до фонду відбудови народного господарства.

У 1946 р. за рішенням уряду УРСР у Харкові організовано Інститут генетики і селекції Академії наук Української РСР. Його завданням була розробка і удосконалення теоретичних основ селекції. Керівництву Інституту генетики і селекції на чолі з академіком В.Я. Юр'євим не раз ставилося в провину ліберальне ставлення до прихильників вейсманізму-морганізму. Малися на увазі такі співробітники, як: І.М. Поляков, Л.М. Делоне і Ю.П. Мірюта. Незважаючи ні на що, академік захистив своїх співробітників і настояв на практичній цінності результатів цих науковців.

Згідно з постановою від 14 лютого 1956 р. «Про заходи по поліпшенню роботи науково-дослідних установ по сільському господарству» було вирішено мати зональні і крайові науково-дослідні інститути. У червні 1956 р. утворено Український науково-дослідний інститут рослинництва, селекції і генетики. Він об'єднав Харківську державну селекційну станцію та Інститут генетики і селекції Академії наук УРСР. Його очолив академік В.Я. Юр'єв (Фото 6). Цього ж року інститут почав вирощувати елітне насіння всіх районованих у Харківській області сортів зернових, зернобобових, олійних культур і трав.

Фото 6. В.Я. Юр'єв на полі дослідного господарства «Елітне», 1958 р.

Усі, хто знав В.Я. Юр'єва і говорять про нього, не забувають нагадати про його скромність. Ця риса характеру відчувалася в усьому: і в манері одягатися, і в оцінці своєї праці. Йому, як двічі Герою Соціалістичної праці, повинні були встановити бронзовий бюст ще за життя на його батьківщині. Коли постало це питання, він звернувся до Президії Верховної Ради СРСР з проханням: «Прошу, як виняток, дозволити спорудження пам'ятника не на місті мого народження – в селі Вірга, а в місті Харкові, де я 50 років живу і працюю і вважаю Харків за свою другу рідну батьківщину». Біля сучасного кінотеатру, в мальовничому куточку Харкова, на вулиці «бульвар В.Я. Юр'єва», вже 47 років стоїть бронзовий бюст роботи скульптора В.І. Агібалова.

В.Я. Юр'єв був не лише вченим, а й громадським діячем. Починаючи з 1940 р., він постійно обирався депутатом районних та міських рад депутатів трудящих. Із 1951 р. – депутат Верховної ради УРСР.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 травня 1954 р. В.Я. Юр'єву було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. У 1956 р. обрано почесним академіком ВАСГНІЛ. За великі заслуги перед Батьківщиною та в зв'язку з 80-тиріччям від дня народження у 1959 р. йому вдруге присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. «Ці нагороди я відношу на рахунок колективу, в якому живу і працюю. Це заслуги всіх вас, дорогі друзі і соратники», - так сказав В.Я. Юр'єв, приймаючи нагороди. 26 урядових нагород – п'ять орденів Леніна, два

ордени Трудового Червоного Прапора, орден «Знак пошани», дві золоті медалі «Серп і молот» Героя Соціалістичної Праці та інші 16 медалей – жодного разу не надів їх разом. Іноді на піджаку були прикріплені дві золоті зірки.

Він був членом Харківського товариства сільського господарства, Товариства Губернського комітету профспілок, членом Комітету станції, головою рахунково-конфліктної комісії, членом виробничої комісії, членом бюро ІТР, обласним уповноваженим з дослідної справи, членом Радянського агрономічного товариства, заступником і головою курсів з насінництва і селекції, інспектором з селекції Облсільгоспради, інструктором агрослужб, головою облуправління з дослідної справи, уповноваженим НКЗ у Харківській області. Брав участь у конференціях і з'їздах. Шведське королівське сільськогосподарське товариство визнало В.Я. Юр'єва почесним його членом (Фото 7) [10].

Фото 7. Останнє фото В.Я. Юр'єва, 1962 р.

гібридизації рослин і тварин, створили нові високоврожайні сорти сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин.

Висновки. За роки, що минули від часу, коли жив і творив учений, збагатилася теорія селекції, з'явилися нові методи, змінилася техніка

8 лютого 1962 р. світова наукова спільнота зазнала тяжкої втрати – В.Я. Юр'єв помер. Його ім'я присвоєно Українському ордену Леніна науково-дослідному інституту рослинництва, селекції і генетики, який на даний час має назву Інститут рослинництва УААН. У 1965 р. Академія наук УРСР для увічнення пам'яті академіка В.Я. Юр'єва встановила премію імені видатного вченого. Лауреатами премії можуть бути вчені, які збагатили науку в галузі генетики, створили нові методи акліматизації, селекції і

проведення робіт, але юр'євські принципи і до цього часу актуальні і мають значну цінність для теорії і практики селекційної роботи.

Список використаної літератури

1. *Воробьев Н., Журавский В.* Творец золотых колосьев. – М.: Сельхозгиз, 1961. – 48 с.
2. *Дидусь В.И.* Выдающийся советский ученый-селекционер // Вестн. с.-х. науки. – 1959. - № 12. – С. 3-7.
3. *Ильинская-Центилович М.А.* Кафедра селекции и семеноводства // 150 лет Харьковскому ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственному институту имени В.В. Докучаева (1816-1966). – К.: Урожай, 1966. – С. 83-86.
4. *Кулешов М.М.* Видатний учений-селекціонер // Вісн. с.-г. науки. – 1959. – № 7. – С. 4-8.
5. *Манзюк В.Т.* 120 років з дня народження корифея вітчизняної селекції Василя Яковича Юр'єва // Наукові основи стабілізації виробництва продукції рослинництва: Матер. міжн. конф., присв. 90-річчю від заснування Ін-ту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. – Х. – 2001. – С. 3-10.
6. *Поляков И.М.* Старейшее селекционное и опытное учреждение Украины // Селекция и семеноводство. – 1959. – № 4. – С. 50-54.
7. *Поповский М.* Живое зерно. – М.: Госполитиздат, 1961. – 31 с.
8. *Гур'єв Б.П., Манзюк В.Т., Черняк І.Й.* Василь Якович Юр'єв. – К.: Наук. думка, 1979. – 98 с.
9. *ЦДАВОВ України м. Київ.* – Ф. – 27. – Оп. 17л. – Спр. 4600. – 14 с.
10. *ДАХО.* – Ф. №. Р-5971. – Оп. 1. – Спр. 1. – Лл 245. – 20 с.
11. *Гельмер О.Ф., Юрьев В.Я., Евтушенко М.В.* Краткий обзор работ 1910-1923 г.г. – М.: Новая деревня, 1925. – 30 с.
12. *Труды 1-го Съезда деятелей по селекции сельскохозяйственных растений, семеноводству и распространению семенного материала 10-15 января 1911г., в г. Харькове / Х.О.С.Х; Под ред. П.В. Будрина и др. – Х., 1911.- Вып. 2. – 238 с.*
13. *Журналы заседаний чрезвычайной сессии комитета Харьковской областной сельскохозяйственной опытной станции 2-3 сент. 1914 г. – Х.: Тип. Б.Г. Бенгис, 1915. – 112 с.*
14. *Кращі сорти селекції Харківської станції / Під. заг. ред. В.Я. Юр'єва. – К.; Х.: Держрадгоспвидав, 1940. – 190 с.*
15. *Общая селекция и семеноводство полевых культур / В.Я. Юрьев, П.В. Кучумов, Г.Н. Линник, В.Г. Вольф, Б.Т. Никулин. – 2-е изд. – М.: Сельхозгиз, 1950. – 432 с.*
16. *Сборник научных работ за 1951-1953 гг. / Под ред. В.Я. Юрьева. – Х.: Харьковс. кн. изд-во, 1954. – 262 с.*
17. *Посібник по сільському господарству. – К.; Х.: Держсільгоспвидав, 1946. – С. 350.*
18. *Отчет о работе ХГСС за 1941-1943 гг. – Х., 1944. – 258 с.*